

Ruanda'da Çatışma Sonrası Ulusal Kimlik İnşası

Post-Conflict Nation-Building in Rwanda

İbrahim Fevzi GÜVEN¹

Özet

Soğuk Savaş sonrası dönemde sayıları artan iç savaşların pek çoğunda farklı kimlikli gruplar çatışma içerisine girmiş, şiddetli çatışmaların yanında etnik temizlik ve soykırım gibi sonuçlar yaşanmıştır. Bu tür örneklerde çatışmalar sona erse de kimlikli ayrışmaların ve gerilimlerin kalıcı barış ve toplumsal uzlaşmanın sağlanmasının önünde engel oluşturmaya devam ettiği görülmektedir. Derin toplumsal bölünmelerin mevcut olduğu çatışma sonrası ülkelerde toplumsal uzlaşmanın, barış ve istikrarın nasıl sağlanabileceği konusu önemli bir sorun olarak varlığını korumaktadır. Bu çalışmada 1990'larda soykırımın yaşandığı Ruanda'da, çatışma sonrası toplumsal uzlaşma ve istikrarın sağlanması amacıyla hayata geçirilen ulusal kimlik inşası politikaları incelenmiştir. Soykırım sonrası Ruanda hükümeti tarafından tepeden inme şekilde uygulanan bir hükümet politikası olmasının etkisiyle de olsa etnik gruplar arasındaki ayrışma ve husumetlerin azaltılmasında benimsenen resmi tarih anlatısının ve ortak kimlik inşasının nispeten başarılı sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Bu bağlamda Ruanda örneği, çatışma sonrası toplumlarda barış inşası ve toplumsal uzlaşma süreçlerinde çatışan grupları ortak çıkarlar ve kimlikler etrafında bir araya getirmenin önemini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Barış İnşası, Çatışma Çözümü, Ulusal Kimlik İnşası, Ruanda.

Abstract

In the post-Cold War era, the number of internal conflicts has increased, with numerous examples of different identity groups coming into violent conflict with each other, leading to devastating consequences such as genocide and ethnic cleansing. The cessation of hostilities does not necessarily result in the resolution of identity-based divisions and tensions, which continue to impede the establishment of lasting peace and reconciliation. In the context of post-conflict societies characterized by profound social divisions, the pursuit of reconciliation, peace, and stability emerges as a pressing challenge. This study examines the nation-building policies implemented in Rwanda following the genocide of the 1990s, with the aim of achieving social reconciliation and stability in the aftermath of conflict. Although these policies were introduced by the post-genocide Rwandan government as a top-down policy, the official historical narrative and the construction of a shared identity adopted to reduce divisions and hostilities between ethnic groups have been relatively successful. In this sense, the Rwandan case highlights the importance of uniting conflicting groups around shared interests and identities for peacebuilding and reconciliation.

Key Words: Peacebuilding, Conflict Resolution, Nation-Building, Rwanda.

Atıf (cite): Güven, İbrahim Fevzi (2025). Ruanda'da Çatışma Sonrası Ulusal Kimlik İnşası, *Kocatepe Beşeri Bilimler Dergisi*, 4 (2), 203-225. <https://doi.org/10.61694/kbbd.1800837>

Makale Türü (Paper Type): Araştırma / Research
Makale Geliş Tarihi (Received): 10.10.2025
Makale Kabul Tarihi (Accepted): 24.12.2025
Makale Yayın Tarihi (Published): 28.12.2025

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, ibrahimguven@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-8616-947X>

1. Giriş

6 Nisan 1994'te başlayan ve 100 gün içinde çoğunluğu Tutsi'lerden yaklaşık 800 bin ila 1 milyon kişinin katledildiği Ruanda Soykırımı, Soğuk Savaş sonrası dönemde insanlık adına yaşanan en acı olaylardan biri olarak hafızalara kazınmıştır. Soykırım sonucu yaşamını yitiren yüzbinlerce insanın yanı sıra, yaklaşık 250 bin kadının tecavüze uğradığı savaşın yarattığı toplumsal travma, Ruandalıların yaşamlarında derin izler bırakmıştır. Soykırım sonrası Ruanda'da kitlesel şiddetin mirası ve soykırımın yarattığı insani ve hukuki krizle başa çıkma mücadelesi, ülkenin karşı karşıya olduğu büyük bir zorluk olmaya devam etmektedir. Ancak bununla birlikte, Ruanda yönetiminin soykırım sonrası dönemde izlediği nispeten başarılı barış inşası ve uzlaşma politikaları, dikkatleri bu örneğin üzerine çekmektedir. Pek çok çatışma sonrası ülkede etnik ve dini kimliksel ayrışmalar gerilim kaynağı olmaya devam ederken ve çatışma sonrası ülkeler genellikle bu ayrışmalardan kaynaklı siyasi krizler, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık ve çatışmaların yeniden ortaya çıkma riski ile anılırken, Ruanda'da durumun nispeten farklı bir seyir izlemiştir. 21.Yüzyılın en kanlı iç savaşlarından birine ve soykırıma şahit olunan ülkede, aradan geçen on yılların ardından kimliksel ayrışmanın büyük ölçüde yeniden alevlenebilecek bir savaş riski taşımaktan çıktığı, farklı toplumsal grupların ortak bir Ruandalı kimliği etrafında bütünleşme yolunda önemli bir mesafe kat ettiği görülmektedir. Ruanda'da uygulanan politikaları diğer çatışma sonrası ülkelere ayıranın ne olduğuna yakından bakmak, bu örnekten çıkarılabilecek derslerin benzer dinamiklere sahip ülkelere aktarılabilirliğini tartışmak önem taşımaktadır.

Bu çalışmada, 1994 yılında soykırım yaşanan Ruanda'da çatışma sonrası ortak kimlik inşasına yönelik politikalar ele alınmıştır. Çalışmanın kavramsal çerçevesi çatışma sonrası ulusal kimlik inşasına dayanmaktadır. Ancak kimlik inşası milliyetçilik kuramları, ulus-devlet inşası süreçleri gibi alanlar kapsamında değil, çatışma çözümü ve barış çalışmaları, daha spesifik olarak barış inşası çerçevesinde ele alınmıştır. Nitekim çatışma çözümü ve barış çalışmaları literatüründe, barış inşası sürecinde ortak kimlikler ve ortak çıkarların inşasının önemine değinildiği görülmektedir. Örneğin, barış ve uzlaşma için çatışan grupları ortak sorunlara çözüm üretmeye yöneltme fikri, barış çalışmalarında önde gelen isimlerden olan John Paul Lederach (1995) tarafından savunulmuştur. Uluslararası toplum tarafından geliştirilen çeşitli barış ve kalkınma inisiyatifleri de bu görüşü yansıtmaktadır. Örneğin UNESCO'nun çatışan grupları insani kalkınma hedefleri etrafında bir araya getirmeyi amaçlayan Barış

Kültürü Programı, El Salvador ve Mozambik gibi çatışma sonrası ülkelerde çeşitli kalkınma projeleri çerçevesinde çatışan gruplar arasında iş birliğini teşvik etmiştir. Bu programlar yoluyla, çatışma sonrası yeniden yapılanma ve kalkınma gibi ortak sorunlar için bir araya gelinmesinin gruplar arası gerilimi azaltması ve böylece toplumsal ilişkilerde bir barış kültürü yaratılması hedeflenmiştir (Mayor, 1995, ss. 6–7).

Çalışmanın amacı, soykırım sonrası Ruanda yönetimi tarafından kimliksel ayrışmalara yönelik geliştirilen politikalar çerçevesinde çatışma sonrası ülkelerde toplumsal uzlaşmanın sağlanmasına yönelik çıkarımlarda bulunmaktır. Bu amaç doğrultusunda, derin toplumsal bölünmelerin mevcut olduğu çatışma sonrası ülkelerde toplumsal uzlaşmanın, barış ve istikrarın sağlanmasında ulusal kimlik inşasının nasıl rol oynadığı sorusuna cevap aranmıştır. Nitel betimsel araştırma desenine başvurulmuş çalışmada, Ruanda’da savaş öncesi dönemi ve savaş sonrasında gerçekleştirilen barış inşası ve uzlaşmaya yönelik politikaları aktaran kitap, makale, araştırma raporu gibi akademik kaynaklardan ve yazılı basında yer alan haberlerden ikincil veriler olarak yararlanılmıştır. Ruanda’da savaş sonrası dönemde hayata geçirilen politikaların doğrudan birincil kaynaklar aracılığı ile incelenmemesi, çalışmanın metodolojik bir sınırlılığıdır. İncelenen kaynaklardan toplanan veriler ışığında, Ruanda’da soykırım sonrası toplumsal ayrışmanın giderilmesini amaçlayan politikalar betimsel bir biçimde analiz edilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve: Çatışma Sonrası Ulusal Kimlik İnşası

Ulusal kimlik en basit tanımıyla, aynı ulusal gruba aidiyet hissi ve inancına dayanan, söz konusu ulusal grubun üyelerince paylaşılan ortak bir duyarlılıktır (Guibernau, 2007). Ulusal grubu aynı aidiyet unsurları altında birleştiren ulusal kimlik, ortak toprak, kültür ve tarih gibi birleştirici öğelere dayanmaktadır (Smith, 1991). Fakat bununla birlikte, ulusal kimliklerin sabit ve değişmez bir yapıya sahip olmadığı, zamanın ihtiyaçları ve siyasetin etkisi sonucu yeniden inşa edilebilen, dönüştürülebilen dinamik bir yapıda olduğu belirtilmelidir (Gellner, 2006). Ulusların bazı köklü kimliksel öğelere dayandığı kabul edilmekle birlikte, bir devlet içindeki nüfusun ulusal kimliğinin oluşturulması ve kurumsallaştırılması şeklinde tanımlanan ulus inşası kavramı (Arthur, 2022, s. 1181), söz konusu dinamik yapıya işaret etmektedir.

Çatışma sonrası ulusal kimlik inşası, çatışma çözümü ve barış çalışmaları literatüründe genellikle ‘çatışma sonrası ulus inşası’ (*post-conflict nation-building*) şeklinde kullanılmaktadır. Ancak kavramın ifade ettiği anlam ve süreç dikkate alındığında doğrudan

doğruya ulus inşası şeklinde bir çeviri yerine ulusal kimlik inşası şeklinde Türkçeleştirmenin daha doğru olacağı düşünülmüştür. Zira ulus inşası, çok daha uzun erimli, birey, toplum ve devlet boyutu iç içe geçmiş, çok katmanlı bir sürece işaret etmekte ve daha çok siyaset bilimi, sosyoloji ve tarih gibi disiplinlerin konusu olmaktadır. Bu çalışmada kullanıldığı şekliyle ulusal kimlik inşası kavramı ise daha sınırlı bir çerçevede, çatışma sonrası ülkelerde uygulanan ulusal kimlik inşasına yönelik politikaları ifade etmektedir. Nitekim bu çalışmanın odak noktası soykırım sonrası dönemde Ruanda yönetimi tarafından uygulanan ulusal kimlik inşası politikaları ile sınırlı olduğundan, sömürgeci aktörlerin de etkisiyle daha geniş bir tarihsel dönemde ve daha geniş bir bölgesel düzlemde inşa edilen Hutu ve Tutsi gibi etnik kimliklerin oluşum dinamikleri araştırmanın kapsamının dışında tutulmuştur. Bu nedenle, daha geniş bir analizi çağrıştırdığı düşünülerek, ulus inşası kavramı kullanılmamış, ulusal kimlik inşası kavramı tercih edilmiştir.

Çatışma sonrası ülkelerde barışın tesis edilmesi için devlet inşası (state-building), güvenlik sektörü reformu, geçiş dönemi adaleti (transitional justice) ve çatışma sonrası yeniden yapılanma (post-conflict reconstruction) gibi çeşitli alanlarda, çoğu zaman eş güdümlü ve birbirini destekleyecek şekilde faaliyetler yürütülmektedir (Barakat ve Zyck, 2009; Call ve Wyeth, 2008; Kurtenbach ve Ansorg, 2022; Lemay- Hébert, 2020). Çatışma dinamikleri arasında derin toplumsal ayrışmaların mevcut olduğu ülkelerde barış ve uzlaşma sağlanabilmesi için ulusal kimlik inşasına (ya da yeniden inşasına) yönelik politikalar söz konusu çok boyutlu barış inşası sürecinin önemli bir parçası haline gelmektedir (Kostić, 2008).

Çatışma sonrası ulusal kimlik inşası politikalarının temel amacı, toplumsal/kimliksel ayrışmaların yeni bir çatışmaya ya da etnik gerilimlere yol açmasını engellemek için ulusal birlik duygusunu güçlendirmek, farklı alt kimliklerin kendilerini ait hissedebileceği bir ulusal kimlik oluşturmaktır. Aynı zamanda çatışma sonrası devlet inşası sürecinin de önemli bir bileşeni olarak görülebilecek ulusal kimlik inşası, farklı kimliksel grupların çatışma sonrası yeniden siyasi yapıya ve en genel anlamda devlete olan bağlılığının sağlanmasını da amaçlamaktadır. Toplumsal çeşitliliğe rağmen herkesi kucaklayan ve birleştiren bir ulusal kimlik ve herkesin kendisini ait hissettiği bir devletin inşa edilmesiyle, kimliksel farklılıklar varlığını korusa da çatışma sebebi olmaktan çıkması beklenmektedir (Arthur, 2022, s. 1181).

Yoğun biçimde şiddetin ve kayıpların yaşandığı iç savaşların ardından, bir anlamda savaşıyan tarafları bir araya getiren ortak bir kimliğin inşa edilmesi zorlu bir süreçtir. Bu zorlu

süreçte ülke yönetiminde bulunan siyasi elitlere önemli bir görev düşmektedir. Çatışmaya dair hafızanın, çatışmanın mirası olan yıkım ve kayıpların toplum içinde varlığını koruduğu bir ortamda oldukça hassas bir konu olan kimliklerle ilgili politika geliştirmek bu önemli ve bir o kadar da zorlu görevin parçasıdır. Zira birbiriyle çatışma yaşamış grupların bir araya getirilmesi, kendilerini ortak bir kimliğin parçası hissedebilmesi için ulusal anlatının kapsayıcı bir biçimde yeniden inşa edilmesi gerekmektedirken, bu tür politikalar alt kimlik grupları tarafından bir tür asimilasyon ya da baskı unsuru gibi algılanıp kabul görmeyebilmektedir. Bunun yanında, çatışma sürecinde kayıplar yaşamış, travmatik sonuçlar doğuran saldırılara maruz kalmış gruplar için saldırgan tarafla bir araya gelmek çoğu zaman kolay olmamaktadır.

Çatışma sonrası ulusal kimlik inşasının en önemli boyutlarından birisi ulusal tarih anlatısının (yeniden) inşa edilmesidir. Zira ulusal kimliğin en önemli bileşenlerinden birisi tarih anlatısıdır (Calhoun, 2007, s. 45). Ulusal kimlik inşası süreci gibi ulusal tarih anlatısının oluşturulması da devlet eliyle gerçekleştirilmekte, çoğu zaman resmi tarih olarak da anılan ulusal tarih anlatısının oluşturulmasında siyasi elitlerin politikaları önemli rol oynamaktadır. Çatışma sonrası ülkelerde ulusal tarih anlatısının oluşturulması barış ve uzlaşmanın sağlanması gibi çeşitli siyasi amaçlarla gerçekleştirildiğinden, oluşturulan anlatının nesnel tarihsel gerçekleri, tarihin doğru versiyonunu ortaya çıkarması değil, amaçlanan politikalara fayda sağlayacak biçimde inşa edilmesi öncelenmektedir (Arthur, 2022, s. 1185; Said, 2000).

Çatışma sonrası ulusal kimlik inşası, devlet inşasının da önemli bir parçası olan anayasa yapım sürecinde de yansıma bulmaktadır (Wallis, 2014). Devletin ve ulusun misyon bildirgesi işlevi gören anayasalar, çatışma sonrası ülkelerde barış inşası sürecinin ayrılmaz bir parçası haline gelmekte, toplumsal barışı sağlayan ve düzenleyen bir antlaşma işlevi görmektedir (Nathan, 2020). Çatışma sonrası dönemde oluşturulan anayasalarda yer alan değerler ve kimlikler, önceki şiddet geçmişine doğrudan değinmeyi ya da geçiş sürecinde eski düşmanları uzlaştırmayı amaçlayan mesajlar taşıyabilir. Örneğin, Doğu Timor Demokratik Cumhuriyeti'nin anayasası, geçmişte çatışmaya yol açan sömürgeleştirme ve yasadışı işgale açıkça atıfta bulunmuş, bu işgalin oluşturduğu çatışma sürecinde yaşamını yitirenlere değinen duygusal ve milliyetçi bir dil kullanmıştır (RDTL, 2007). Buna karşılık, savaş sonrası Bosna Hersek anayasası çatışan tarafları uzlaştırmak gibi zorlu bir işlevi üstlendiğinden, savaş döneminde yaşananlara ve bunların faillerine çok fazla değinmekten kaçınarak daha ziyade ülkenin çok etnikli yapısı içinde demokratik, barışçıl ve eşitlikçi yönüne vurgu yapmıştır (Constitution of BiH, 1995). İki ülkenin çatışma sonrası anayasalarındaki bu farklılık, Doğu

Timor ve Bosna Hersek'te yaşanan çatışmaların doğası ve aktörleriyle ilgilidir. Zira Doğu Timor'un aksine Bosna Hersek'teki çatışma ülke içindeki farklı etnik gruplar arasında yaşandığından, anayasa yapımında bu gruplardan herhangi birini saldırgan olarak niteleyen bir üslup kullanılması çatışma sonrası barış ve uzlaşmanın sağlanmasına engel oluşturabilecektir (Arthur, 2022, s. 1186).

Ulusal semboller, çatışma sonrası ulusal kimlik inşasının bir diğer önemli boyutunu oluşturmaktadır. İnşa edilmek istenen kimliğin performatif veya görsel unsurlarını oluşturan ulusal semboller, ulusal kimliğin somutlaştırılması ve belli nesnelerde ifade bulması açısından önem taşımaktadır (Arthur, 2019, s. 14-18). Milli bayraklar, marşlar, kahramanlar, bayramlar, anma günleri ve hafıza mekanları gibi ulusal sembollerin seçimi ve kurumsallaştırılması, çatışma sonrası ulusal kimlik inşasının temel bileşenlerindendir (Elgenius, 2011, s. 2). Bu tür ulusal semboller, çatışma sonrası dönemde oluşturulan ulusal kimliğin tahayyül edilmesini, görsel ya da duysal referanslarla ulusal topluluğun tek bir kimlik altında birleştiğini hissetmesini sağlamaktadır (Hobsbawm, 2013). Bu tür birliktelik hissi genel anlamda ulus inşası için önemli olmakla birlikte, çatışan tarafları aynı kimlik altında birleştirmeyi amaçlayan çatışma sonrası ulusal kimlik inşası bağlamında hayati bir önem taşımaktadır. Derin toplumsal ayrışmaların bulunduğu, iç savaş yaşanmış ülkelerde çatışma sonrası dönemde ortak ulusal sembollerin oluşturulması, kapsayıcı sembollerin belirlenmesi oldukça zorlu ve hassas bir süreçtir ve çoğu zaman gerilim ve tartışmalara neden olmaktadır (Arthur, 2022, s. 1187).

Sonuç olarak, özellikle iç savaşlarda çatışma sonrası barış inşasının en önemli bileşenlerinden biri olan ulusal kimlik inşası, oldukça zorlu bir süreci beraberinde getirmekle birlikte, çatışan tarafların ortak bir kimlik etrafında birleştirilebilmesi durumunda barış ve uzlaşma için önemli bir aşamanın kaydedilmesini sağlamaktadır. Bu çalışmada incelenen Ruanda, çatışma sonrası barış ve uzlaşmanın tesis edilmesi adına uygulanan ortak ulusal kimlik inşa etme politikalarının önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Ruanda yönetimi toplumsal uzlaşmayı anti-demokratik yöntemlerle ve kimi zaman Tutsi'leri kayıran şekilde uygulamaya çalıştığı yönünde eleştirilse de 1994 yılında yaşanan soykırımın ardından etnik ayrışmaların büyük ölçüde dindirilmiş olması, bu örneğin çatışma sonrası ulusal kimlik inşası bağlamında daha yakından incelenmesini gerekli kılmaktadır.

3. Ruanda'da Hutu-Tutsi Ayrışması, İç Savaş ve Soykırım

1880'li yılların sonunda Alman sömürgesi haline gelmeden önce bugünkü Ruanda toprakları Tutsi monarşisinin yönetimindeki Ruanda Krallığının hakimiyetindeydi. Afrika'daki diğer pek çok bölgede büyük etki alanına sahip olmayan kabile yönetimleri biçimindeki siyasi otoritelerin mevcut olduğu düşünüldüğünde, Ruanda'da sömürgecilik öncesi dönemde merkezi bir krallığın ve nispeten etkili bir devlet otoritesinin varlığı istisnai bir durum teşkil etmiştir (Çoban Öztürk, 2014, ss. 15-16). Ruanda topraklarını ilk sömürgeleştiren millet olan Almanlar, 1890-1916 yılları arasında burada hüküm sürmüş, ancak yerel merkezi otoritenin işleyişine çok fazla dokunmadan dolaylı bir yönetimi tercih etmişlerdir (Çoban Öztürk, 2014, s. 17).

Bugünkü Ruanda devletinin öncülü mahiyetindeki Ruanda Krallığının Tutsi, Hutu ve Tva gruplarından oluşan toplumsal yapısı günümüzdeki yapıyla büyük bir benzerlik taşımıştır. Bu üç grubu birbirinden ayıran fiziksel özellikler olduğu gibi, ayrımın temelinde sosyo-ekonomik, bir diğer ifadeyle sınıfsal farklılıklar yatmaktadır. Bu gruplar arasında, Tutsilerin daha uzun boylu ve açık tenli olması, Hutuların daha kısa boylu ve koyu tenli olması ve Tvaların pigme olarak adlandırılan Afrika'nın en kısa boylu kabilelerinden olması gibi fiziksel farklılıklar mevcuttur. Gruplar arasındaki farklılığın sosyo-ekonomik ya da sınıfsal boyutu ise Tutsilerin toplumda daha üstün tutulan hayvancılık ve askerlik faaliyetlerinde ve ülkenin yönetim kademelerinde yer alması, Hutuların ise tarımla uğraşması şeklinde tezahür etmiştir. Ülkede nüfusun yaklaşık %1'ini oluşturan Tvalar ise siyasi ya da toplumsal çekişmelerden uzak biçimde ormanlık alanlarda yaşamaktadırlar. Fiziksel farklılıklar söz konusu gruplar arasındaki ayrımı gösteren işaretler taşısa da esas ayrışmanın sınıfsal boyutta olduğunu söylemek mümkündür. Zira Hutu ya da Tutsi grubuna aidiyeti belirleyen fiziksel görünüşten çok sosyo-ekonomik statü olmuş, örneğin hayvancılıkla uğraşan ya da zenginleşen Hutuların Tutsi olarak anılmaya başladığı görülmüştür. İki grup arasında bu şekilde geçişkenliğin mümkün olması, katı bir ırk ayrımından ziyade toplumsal statüye dayanan bir ayrışmanın söz konusu olduğunun işaretidir (Çoban Öztürk, 2014, ss. 16-17).

1900'lerin başlarında Ruanda'nın da içinde bulunduğu Afrika'nın Büyük Göller Bölgesinde sömürgecilik rekabetinde Almanlar ile çatışmaya giren Belçikalılar, Ruanda ve Burundi topraklarına doğru hakimiyetini genişletmeyi başarmıştır (Çoban Öztürk, 2014, s. 17). Birinci Dünya Savaşı sırasında Belçika tarafından işgal edilen Ruanda toprakları, savaşın sona ermesinin ardından Milletler Cemiyeti tarafından manda bölgesi olarak ilan edilerek Belçika'ya

birakılmıştır. Böylece Belçika'nın bölgeden çekilmeye başlayacağı 1950'lerin sonu ve Ruanda'nın bağımsızlığını kazandığı 1962 yılına kadar sürecek olan Belçika idaresi dönemi başlamıştır.

Ruanda'da gerek Almanya gerekse Belçika yönetimi dönemlerinde, sömürgeci güçler varlıklarını sürdürebilmek için mevcut Tutsi monarşisine yakın olmuşlardır. Bunun yanında, dolaylı bir hakimiyeti tercih eden Almanların aksine Belçikalılar siyasi, toplumsal ve ekonomik yapıda derin izler bırakan müdahaleci bir yönetim anlayışı benimsemiştir (Çoban Öztürk, 2014, s. 17). Belçika'nın yönetimi döneminde ülkedeki farklı etnik grupları birbirine karşı kullanmaya dayalı, sömürgeci güçlerin sıkça başvurduğu böl-yönet politikaları uygulanmıştır. Bu bağlamda, bir yandan ülkede azınlık grup olan Tutsi'lerden yana tavır takınarak Hutu'ların tahakküm altına alınmasını destekleyen Belçika, diğer yandan Hutu'lar ile Tutsi'ler arasındaki ayrımı kuvvetlendirmeye yönelik adımlar atmıştır (Newbury, 1998). Örneğin Hutu ve Tutsi ayrımı etnik farklılık olarak kimlik kartlarına işlenmiş, bu etnik farklılık ülkede önemli kademelerdeki görevlerin kimlere verileceğinde belirleyici olmuştur. Bu şekilde, Hutu'lar ile Tutsi'ler arasında siyasi ve toplumsal eşitsizliğe dayalı husumet tırmandırılmıştır (Çoban Öztürk, 2014, s. 18).

1950'lerin sonlarına gelindiğinde, ülkede nüfusun çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen ikinci sınıf vatandaş muamelesi görerek tahakküm altına alınan Hutu'lar daha fazla hak talep etmeye başlamışlardır. Yönetimde olan Tutsiler bu taleplere şiddetle karşılık vermiştir. Şiddet olaylarının tırmanması, 1959 yılında Tutsi Kralı'nın tahttan indirilmesi ve öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Ardından 1962 yılında ülkenin bağımsızlığını kazanması sürecine girilirken Belçika Tutsilerin yanında yer aldığı politikalarında değişikliğe giderek bu kez Hutu'ları destekleyen politikalarla yönelmiştir. Grupların birbirine yönelik karşılıklı şiddetine sahne olan bu dönemde Tutsiler Hutuların taleplerini bastırmak için şiddete başvururken, Hutular da gücü ellerine geçirdiklerinde Tutsi'lere yönelik on binlerce kişinin öldürüldüğü, yüzbinlerce kişinin de göç etmek zorunda kaldığı katliamlara girişmişlerdir (Lemarchand, 1995).

1962 yılında Ruanda'nın bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte ülkede demokratikleşme süreci başlamış ve yeni kurulan siyasi partilerle seçimlere gidilmiştir. Hutuların nüfusun çoğunluğunu oluşturmalarının doğal sonucu olarak Hutu lider Gregoire Kayibanda ülkenin başına geçmiştir (Çoban Öztürk, 2014, s. 20). 1973 yılına kadar devam Kayibanda liderliğindeki Hutu yönetiminde, karşı devrim arayışı içinde olmakla suçlanan Tutsi'lere

yönelik baskı ve ayrımcılık uygulanmıştır. Ancak bu dönemde Hutuların siyasi ve toplumsal statülerinde iyileşme yaşansa da Tutsilerin eskiden beri süregelen ayrıcalıkları tamamen ellerinden alınmamıştır. Bunun yanında, yönetime gelen Kayibanda'nın çevresinde ayrıcalıklı bir Hutu eliti oluşmaya başlarken, ülkenin geri kalanındaki yoksul Hutuların büyük çoğunluğunun yaşam şartlarında pek bir değişiklik olmadığı belirtilmelidir (Çoban Öztürk, 2014, s. 20). 1973 yılında gerçekleştirilen bir askeri darbe ile Kayibanda yönetimi devrilmiş, ülkenin başına Kayibanda gibi Hutu'lardan olan Juvénal Habyarimana geçmiştir. Böylece 1990'larda yaşanacak iç savaş ve soykırım dönemine kadar sürecek olan, Tutsi'lere yönelik ayrımcılık ve baskı politikalarının sürdürüldüğü Habyarimana dönemi başlamıştır (Encyclopaedia Britannica, 2024; Des Forges, 1999, s. 41).

1959 yılında Tutsi Kralının tahttan indirilmesi ve Hutuların yönetimi ele geçirmesiyle başlayan süreçte pek çok Tutsi komşu ülkelere göç etmek zorunda kalmıştır. 1980'li yıllara gelindiğinde, komşu Uganda'daki Tutsi mülteciler tarafından Ruanda Yurtsever Cephesi (Rwandan Patriotic Front – RPF) adında silahlı bir örgüt kurulmuştur. 1990 yılında bu örgüt Uganda'dan Ruanda'ya geçerek Habyarimana yönetimini devirmek amacıyla silahlı mücadele başlatmıştır. Hükümetin RPF saldırılarına sert bir şekilde karşılık vermesiyle ve toptancı bir şekilde ülkedeki tüm Tutsileri tehdit olarak görmeye başlamasıyla Hutular ile Tutsiler arasında etnik gerilimlerin arttığı bir iç çatışma dönemine girilmiştir. Uluslararası toplumun devreye girmesiyle Habyarimana yönetimi ile RPF arasında barış görüşmeleri başlamış, 1993 yılında Tanzanya'nın Arusha şehrinde imzalanan Arusha Antlaşması ile Tutsi temsilcilerini de içeren daha geniş tabanlı bir hükümet kurulması, Ruanda ordusunun yeniden düzenlenmesi ve ülkede Birleşmiş Milletler barış gücünün konuşlandırılması, mültecilerin geri dönüşü gibi konularda anlaşma sağlanmıştır (Güzelipek, 2015, s. 193; Jones, 2001). Fakat antlaşmanın hayata geçirilmesi için gerek olan seçimlerin gerçekleştirilmesi ve bir koalisyon hükümetinin kurulması konusunda sorunlar yaşanmış (Düzler, 2020, s. 31), yönetimdeki güçlerini Tutsilerle paylaşmakta isteksiz olan Hutuların tepkisiyle antlaşmanın hükümlerinin yerine getirilemediği ve siyasi krizin tırmandığı bir ortamda soykırım patlak vermiştir (Çoban Öztürk, 2014, s. 38).

Yaşanılan iç savaşın soykırıma dönüşmesinin fitilini ateşleyen olay, 6 Nisan 1994 tarihinde Ruanda Devlet Başkanı Juvénal Habyarimana'yı taşıyan uçağa gerçekleştirilen bir füze saldırısıyla Habyarimana'nın yaşamını yitirmesi olmuştur. Bu saldırının hemen ardından Ruanda silahlı kuvvetleri ve bir süredir "Tutsi tehdidine" karşı silahlandırılmış ve eğitilmiş olan milis gruplar (Interahamwe) ülkedeki tüm Tutsileri yok etmeye yönelik soykırım faaliyetlerine

başlamıştır (Des Forges, 1999, ss. 101-107). Bu korkunç soykırımın hedefinde Tutsilerle birlikte, yaşanan katliama karşı çıkan ve Tutsileri korumaya çalışan ılımlı Hutular da yer almıştır (Zorbas, 2004, s. 31). Devlet eliyle ve oldukça sistematik bir biçimde yürütülen soykırım sırasında yetkililerin Tutsileri öldürme emrine itaat etmeyenlerin cezası ölüm olduğundan, Hutuların büyük bir kısmı gönüllü olarak ya da öldürülme korkusuyla bu katliama katılmıştır. Emirlerle itaat edenlerin bir kısmının toprak ve mülk ile ödüllendirilmesi de bu denli çok kişinin katıldığı bir soykırımın gerçekleşmesinde etkili olmuştur (Çoban Öztürk, 2014, ss. 29-30). Nitekim 100 gün gibi kısa bir sürede, üstelik ağır silahlar kullanılmadan 1 milyona yakın insanın öldürülmesi, soykırım eylemlerine halkın bu denli geniş bir kesiminin dahil olmasıyla mümkün olmuştur.

4. Soykırım Sonrası Ruanda

Nisan-Temmuz 1994 tarihleri arasında yaşanan soykırım, RPF güçlerinin başkent Kigali’de kontrolü ele geçirmesiyle sona ermiştir. Bugün halen Ruanda’nın Devlet Başkanı olan Paul Kagame liderliğindeki RPF yeni bir hükümet kurarak ülkenin yeniden inşası, adaletin sağlanması ve etnik ayrışmaların giderilerek toplumsal barışın tesis edilmesi için kapsamlı bir dönüşüm sürecini başlatmıştır.

Soykırım sonrası süreçte, tüm Ruandalıların yeniden barış içinde bir arada yaşamasını sağlamak için yoğun bir çaba sarf edilmeye başlanmış, geçiş dönemi adaleti ve uzlaşmanın sağlanması sürecine savaş sonrası Ruanda yönetimi tarafından büyük önem verilmiştir. Geçiş dönemi adaletinin sağlanması, toplumsal uzlaşmanın ve bütünlüğün inşa edilmesi ve farklı grupları kapsayıcı bir kimlik ve tarihsel perspektif geliştirilmesi, soykırım sonrası Ruanda’nın devlet politikası haline gelmiştir (Purdeková, 2015). Geliştirilmek istenen tarihsel perspektif, ülkede sömürgeci güçlerin gelişinden önce farklı gruplar arasında uyum ve birliğin söz konusu olduğu, fakat sömürgeciler tarafından üretilen etnik ayrışmaların savaşa ve soykırıma neden olduğu şeklinde bir resmi tarih anlatısına dönüşmüştür. Ruanda yönetiminin ülkede yaşanan savaş ve soykırımla ilgili kimliksel ayrışma ve husumeti köklü bir tarihsel gerçeklik olarak kabul eden ikçi (primordialist) açıklamaları reddettiği, etnik ayrışma ve düşmanlıktan sömürgeci güçlerin politikalarını sorumlu tutarak araçsalcı (instrumentalist) bir yaklaşımı (Özkırımlı, 2013) savunduğu söylenebilir.

Adaletin tesis edilmesi noktasında, kitlesel katliamlarda rol aldıkları gerekçesiyle yargılanıp tutuklananların sayısı 120 bini aşmıştır. Bu kadar çok sayıda faille başa çıkabilmek

için yargısal süreç, Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi, ulusal mahkeme sistemi ve Gacaca mahkemelerinin yürüttüğü üç ayrı kurumsal zeminde gerçekleştirilmiştir (Ingelaere, 2016). Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi (ICTR), 8 Kasım 1994 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 955 sayılı kararıyla kurulmuştur (S/RES/955, 1994). Mahkeme, 1 Ocak ve 31 Aralık 1994 tarihleri arasında Ruanda'da işlenen soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenen suçlarda sorumluluğu bulunan kişileri yargılama yetkisine sahip olmuştur. İlk yargılama Ocak 1997'de başlamış ve 2015 yılı itibarıyla Mahkeme yargılama aşamasını tamamlamıştır. Bu süreçte 1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ve 1949 Cenevre Sözleşmeleri çerçevesinde 93 kişi soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçlarından yargılanmıştır. Yargılananların 62'si mahkûm edilmiş, 14'ü beraat etmiş ve 10'u ulusal mahkemelere (8'i Ruanda ve 2'si Fransa mahkemelerine) sevk edilmiştir. Yargılamaların ardından görevi sona eren Mahkeme 31 Aralık 2015 tarihinde resmen kapanmıştır. Geriye kalan temyiz süreçleri ve diğer işlevler Ceza Mahkemeleri Uluslararası Rezidüel Mekanizması tarafından devralınmıştır (Rowanda ve Buckley-Zistel, 2017, s. 3; United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals, t.y.).

Soykırım sonrası süreçte ICTR ile birlikte Ruanda'daki ulusal mahkemeler de soykırım, insanlığa karşı işlenen suçlarla ilgili yargılamalar yürütmüştür. 2006 yılı ortasına gelindiğinde, ulusal mahkemelerde soykırım suçuyla ilgili yaklaşık 10 bin kişi yargılanmıştır. 2007 yılında Ruanda hükümeti, 1998'de soykırımla ilgili suçlardan hüküm giymiş 22 kişinin idam edilmesinin ardından ölüm cezasını yürürlükten kaldırmıştır. Böylece soykırım davalarının ICTR'den Ruanda ulusal mahkemelerine devredilmesi önündeki en büyük engellerden biri ortadan kalkmıştır.

Bir milyona yakın insanın katledildiği bir soykırımın ardından geçiş dönemi adaleti sürecinde uluslararası ve ulusal mahkemelerin yüz binlerce faili makul bir sürede yargılaması mümkün olmayacaktı. Ruanda'nın savaş sonrası dönemde yargı mekanizmasının büyük zarar görmüş olması da böyle bir hukuksal yükün sadece ICTR ve ulusal mahkemelerce kaldırılamacağını göstermiştir (Schabas, 2005, s. 883). Bu duruma çözüm bulmak ve söz konusu mahkemelerin yükünü hafifletmek adına Ruanda hükümeti tarafından 1998 yılında geleneksel bir yargı mekanizması olan Gacaca mahkeme sistemi hayata geçirilmiştir (Özdemir, 2023, ss. 4-5; Tully, 2003, s. 401). 2005 yılından itibaren Gacaca mahkemelerinde soykırımla ilgili davalar görülmeye başlanmıştır. Gacaca, ülkede eski tarihlerden beri köylerde çeşitli toplumsal anlaşmazlıkların görüldüğü geleneksel bir uyuşmazlık çözümü ve adalet tesis etme

yöntemi olmuştur. Soykırım sonrası kurulan Gacaca mahkemeleri bu geleneksel yöntemi büyük ölçüde koruyarak yeniden hayata geçirmiştir. Gacaca mahkeme sistemiyle ülke genelinde 12 binden fazla mahkeme kurulmuş ve bu mahkemeler 1 milyondan fazla davayı yürütmüştür. Bu mahkemeler daha çok, soykırım eylemlerine karışan ancak en ağır suçları işleyenler arasında yer almayan sanıkları yargılamış, en üst ceza olarak ömür boyu hapis belirlenerek idam cezası uygulanmamıştır. Yargılamaların aynı zamanda toplumsal uzlaşmaya hizmet etmesi amaçlandığından, faillere suçlarını itiraf etme, pişmanlık gösterme ve topluluklarının önünde af dileme fırsatı sunulmuş, mağdurlar ile faillerin yüzleşmesi uzlaşma yolunda atılacak ilk adımlardan biri olarak görülmüştür (Özdemir, 2023, ss. 10-20; Schabas, 2005, s. 881; Stover ve Weinstein, 2004; Tiemessen, 2004, s. 58). Pişmanlık gösteren ve toplumsal uzlaşmaya katılmaya istekli olan failler genellikle daha düşük cezalar almıştır (Özdemir, 2023, s. 16). 2012 itibarıyla Gacaca mahkemelerinin görevi sonlandırılmıştır (United Nations Development Programme, 2022).

Ülkenin soykırım sonrası toparlanma (recovery) sürecinde ulusal birlik ve uzlaşma sağlanması, Hutu ve Tutsi grupları arasındaki gerilimi azaltma amacı, öne çıkan politikaların başında gelmiştir (Buckley-Zistel, 2009, s. 33). Bu doğrultuda, savaş sonrası yönetim tarafından soykırımın altında yatan sebeplerin başında görülen Hutu-Tutsi (ve Tva) şeklindeki etnik bölünmeleri aşarak tüm bu grupları bir araya getiren ortak Ruandalı kimliği inşa edilmeye başlanmıştır. Ulusal birliği bozacağı düşünüldüğünden, benimsenen ulusal birlik ve uzlaşma siyaseti çerçevesinde kamusal alanda etnik referanslara yer verilmesi yasaklanmış, etnisite ve etnik gruplar adeta yok sayılmaya başlanmıştır (Çoban Öztürk, 2022, s. 348; Purdeková, 2020). Savaş sonrası anayasal ve yasal düzenlemelerde tüm Ruandalıların eşit yurttaşlar oldukları vurgulanmış, ayrımcı ve ayrıştırıcı etnik/ırksal ideolojilerle mücadele hedeflenmiştir. Ulusal bütünlüğün sağlanması için geliştirilen politikalar arasında kimlik kartlarından etnik grup ibaresinin kaldırılması ve ulusal bütünlüğü yansıtan şekilde yeni bir Ruanda ordusunun kurulması yer almıştır. Bu tip politikalar genel anlamda Ruanda toplumu tarafından olumlu karşılanmış ve barış ve uzlaşmanın tesis edilmesi sürecinde etkili olduğu düşünülmüştür (Nkaka, 2024). Ruanda yönetiminin Hutu-Tutsi gerilimini ortak kimlik ve ortak çıkarlar temelinde azalttığı, ya da en azından şimdilik rafa kalkmasını sağladığı görülmektedir (Bertelsmann Stiftung, 2024, s. 7).

Soykırımın ardından henüz 5 yıl geçmişken, 1999 yılında ülkede oluşturulan Ulusal Birlik ve Uzlaşma Komisyonu, Ruanda yönetimi tarafından ulusal bütünleşme amacına yönelik atılan adımlardan olmuştur. Güney Afrika'da Apartheid rejimi sonrası kurulan Hakikat ve Uzlaşma Komisyonundan ilham alınarak kurulan bu Komisyon, Güney Afrika örneğinde olduğu gibi geçmişte yaşanan çatışma ve ayrışmaları aşmaya yarayacak ulusal bütünlük ve karşılıklı anlayış ruhu geliştirmeyi hedeflemiştir (Nkaka, 2024). Çeşitli alt kuruluşları ve programları olan Ulusal Birlik ve Uzlaşma Komisyonu, Ruanda hükümetinin soykırım sonrası oluşturmak istediği ulusal birlik ve uzlaşma hedefine yönelik olarak hayata geçirdiği en önemli kurumsal yapılardan birisi olmuştur. Suçluların özür dilemesi, mağdurların ise affetmesi sayesinde oluşturulmak istenilen toplumsal barışın tesis edilmesi için yoğun bir şekilde çalışan Komisyon, ülkedeki neredeyse tüm kırsal alanları dolaşarak yerel düzeyde barış ve uzlaşmaya yönelik uygulamaları yönetmiş ve kontrol etmiştir (Thomson, 2013, s. 119). Komisyon, resmi tarih yazımı ve bu resmi tarih anlatısının okul müfredatlarına işlenmesi sürecinde de aktif rol oynamıştır (Çoban Öztürk, 2022, s. 345).

Ulusal Birlik ve Uzlaşma Komisyonu tarafından, din adamları, akademisyenler, öğrenciler, askerler, mahkûmlar, siyasetçiler gibi toplumun farklı kesimlerinin bir araya getirildiği ingando adında bir eğitim programı uygulanmıştır (Thomson, 2011, ss. 331-339). Ingando, hükümetin izlediği siyaseti savunularca bir barış eğitimi uygulaması olarak görülebilse de bağımsız şekilde gözlem yapan araştırmacılar tarafından zorlayıcı ve fikir özgürlüğüne imkân vermeyen yapısıyla totaliter rejimlerin kullandığı eğitim kamplarına benzetilerek eleştiriye uğramıştır (Çoban Öztürk, 2022, s. 345). Eleştiriler arasında, programın Ruanda hükümeti için bir endoktrinasyon merkezi olarak işlev gördüğü, Tutsilerin yönetimde olduğu dönemlerin övüldüğü, soykırım dönemiyle ilgili keskin bir biçimde Hutuların suçlu, Tutsilerin mağdur ilan edildiği resmi tarih anlatısı dışında herhangi bir bağımsız fikir veya eleştiriye yer verilmediği dile getirilmektedir (Çoban Öztürk, 2022, s. 345; Mgbako, 2005, s. 202).

Ruanda'da yaşanan soykırıma ilişkin ülkede benimsenen resmi anlatı, Hutu-Tutsi ayrımının sömürgeci güçlerin mirası olduğu ve bu mirasın sonunda soykırıma varan etnik gerilimleri yarattığı şeklinde olsa da bazı yazarlar bu anlatıyı indirgemeci bulmaktadır. Resmi tarih anlatısının, etnik gruplar arasında birlik ve beraberlik yaratmak adına tarihsel gerçekleri bir miktar saptırdığı ve alternatif anlatıların baskıcı biçimde önünü kestiği ileri sürülmektedir (Blackie ve Hitchcott, 2018; Buckley-Zistel, 2009). Tutsilerin yaşanan soykırımın en büyük

mağduru olduğu konusunda herhangi bir görüş ayrılığı söz konusu olmasa da resmi tarih anlatısında Tutsilerle birlikte öldürülen ılımlı Hutulara ve RPF güçleri tarafından öldürülen sivil Hutulara pek yer verilmemesi eleştiri konusu olmaktadır. Bu tür eleştirilerde, ülkedeki yargılamalarda, anma törenlerinde, yasal düzenlemelerde, eğitim müfredatında ve resmi tarih yazınında sadece Tutsileri mağdur olarak ilan etmesinin gerçek bir toplumsal birlik ve uzlaşmanın ortaya çıkmasına engel oluşturacağı ileri sürülmektedir. Dahası, seçici bir tarih algısıyla bir grubu tamamen mağdur, diğer tarafı ise topyekûn suçlu ilan etmenin ilerde yeni çatışmalara zemin hazırlayabilecek bir toplumsal huzursuzluk doğurabileceği belirtilmektedir (Çoban Öztürk, 2022, ss. 346-347; Jessee, 2017, s. 26; Thomson, 2013, s. 117).

Ruandalıların soykırımı nasıl anlamlandırdıklarını, bu doğrultuda tarihi nasıl yorumladıklarını incelediği çalışmasında Erin Jessee (2017), resmi anlatının Ruandalılar arasında geniş kabul görmediğini belirtmiş, sorunu sadece sömürgecilik dönemi ayrıştırıcı politikalara indirgemenin yanıltıcı olacağını ileri sürmüştür. Yazara göre, sadece sömürgecilik döneminin mirasına odaklanmak ülkenin tarihinde ve etnik gruplar arasındaki ilişkilerde yer alan pek çok farklı dinamiği gözden kaçırmaya yol açacaktır. Jessee (2017, s. 26), eğer soykırımı giden süreç tüm yönleriyle ele alınmazsa, gelecekte ülkenin istikrarını olumsuz etkileyecek sorunların yeniden patlak vermesinin muhtemel olduğunu eklemiştir.

Sömürgeci güçlerin etkisiyle Hutular ile Tutsiler arasındaki ayrışmanın derinleştirildiği doğru olsa da söz konusu farklı gruplar sömürge yönetimleri tarafından oluşturulmamıştır. Bu grupların varlığı sömürgecilik döneminden öncelere dayanmaktadır ve çok eski tarihlerden beri aynı topraklarda bir arada yaşadıkları bilinmektedir. Bu gruplar arasındaki sosyo-ekonomik farklılıklar da sömürgecilik dönemiyle birlikte ortaya çıkmamıştır. Ruanda Krallığını Tutsi monarşisi yönetirken, askerli ve hayvancılık gibi daha yüksek statüye ait uğraşlarda Tutsiler yer almış, Hutular ise nüfusun çoğunluğunu oluşturmalarına rağmen yönetimde yer alamamış ve daha düşük bir toplumsal statüye sahip olmuştur (Çoban Öztürk, 2014, ss. 16-17). Bu açıdan bakıldığında, soykırım sonrası hükümetin benimsediği resmi tarih anlatısının tarihi gerçekleri tam olarak yansıtmadığı eleştirisi haklılık kazanmaktadır.

Ülkede ortak kimlik oluşturma amacı doğrultusunda gruplar arası ilişkilerin seçici (selective) ve indirgemeci bir tarih anlayışıyla ele alındığı eleştirisi dikkate değer olsa da sömürgecilik döneminde söz konusu toplumsal ayrışmaların çeşitli politikalarla bilinçli şekilde artırılmış olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Bu nedenle soykırım sonrası Ruanda yönetiminin

etnik ayrışmalarının oluşmasıyla ilgili olarak sömürgecilik dönemine vurgu yapması yerindedir. Aralarında çeşitli farklılıklar olsa da aynı dili konuşan (Kinyarvanda), Hristiyanlık öncesi yerel inanışlarında ve ardından Hristiyanlığı benimsediklerinde aynı dine mensup olan, aynı kültürel unsurlardan, mitlerden ve efsanelerden beslenen, kısacası aralarında büyük kimlik farklılıkları bulunmayan ve asırlardır bir arada yaşamayı başarmış bu grupların birbirlerinden nefret eder hale gelmesi ve bunun iç savaşa yol açmasında Belçika yönetimi döneminde uygulanan kimlik farklılıklarını katılaştırmaya yönelik politikaların etkisi olmuştur (Çoban Öztürk, 2014, ss. 16-17). Aralarındaki farklılıklara rağmen asırlarca bir arada yaşayan söz konusu gruplar arasında sistematik şiddet, sömürgeciliğin miras bıraktığı kimlik farklılıklarını yasallaştıran ve kurumsallaştıran uygulamalardan sonra ortaya çıkmıştır. Gruplar arasındaki husumeti artıran bu uygulamalar, bir etnik veya ırksal gruba mensup olmayı toplumda ayrıcalıklı bir konum elde etmenin ya da ikinci sınıf vatandaş olarak görülmenin ön koşulu haline getirmiştir (Çoban Öztürk, 2014, ss. 18-19).

Sömürgecilik öncesi dönemde var olan sosyo-ekonomik farklılıklar Belçika yönetiminin Hutu-Tutsi ayrımını kimlik kartlarına işlemesiyle yasal bir zemine taşınmış ve pekiştirilmiştir. Kimlik kartına işlenen bu grup ayrımı, kimin yöneticilik, askerlik, ticaret ve kamu hizmeti gibi işlerde yer alabileceğini ve bu doğrultuda eğitim alabileceğini, kimlerinse sadece tarımsal faaliyetler gibi alanlarla ve bununla ilgili eğitim almayla sınırlı tutulacağını belirler hale gelmiştir (Çoban Öztürk, 2014, s. 18). Sonuç olarak, sömürgecilik dönemi Ruanda'daki Hutu-Tutsi ayrımının ve yaşanan çatışmaların tek sorumlusu olmasa bu ayrışmanın kuvvetlenmesinde ve sonunda bir savaşa yol açmasında büyük bir rol oynamıştır. Sömürgeci güçlerin bu ayrışmayı gidermek adına en ufak bir adım bile atmadığı, aksine çıkarlarına uygun bulduğu için bu ayrışmayı daha da derinleştirmeyi seçtiği belirtilmelidir.

Sadece 100 gün gibi kısa bir sürede 1 milyona yakın kişinin katledilmesi, arkasında büyük bir kurumsal ve ideolojik örgütlenme ve planlama olmadan gerçekleştirilemezdi. Soykırımın gerçekleşmesine zemin hazırlayan ideoloji, Tutsi'lere yönelik etnik nefret olmuştur. Ülkenin siyasi elitleri, medya organları, okul müfredatları ve şarkılar gibi eğitim ve kültürel faaliyetler tarafından beslenen ve kışkırtılan bu nefret, Ruanda'nın 1800'lerin sonlarında Almanya ve ardından 1900'lerin başlarında Belçika tarafından sömürgeleştirildiği dönemin mirasıdır. Nitekim ülkede iç savaşın ve soykırımın etnik hatlarını oluşturan Hutu-Tutsi ayrımı, toplumsal bölünmeler yaratmanın sömürgeleştirilen toprakları yönetmeyi daha kolay hale

getireceğini düşünen Batı Avrupa ülkelerinin uygulamaya koyduğu böl-yönet politikaları ile oluşturulmuştur (Nkaka, 2024).

Ruanda hükümetinin yaşanan çatışmaların baş sorumlusu olarak sömürgeci güçlere işaret etmesi, çatışma sonrası dönemde ülkedeki farklı gruplar arasında birlik ve beraberlik oluşturma amacı doğrultusunda işlevsel bir öneme de sahiptir. Bu bağlamda, Ruanda yönetiminin Hutular ile Tutsiler arasındaki ayrışmanın ve gerilimlerin kaynağı olarak sömürgeci güçlerin politikalarını göstermesi ve iki grup arasındaki husumetleri ve anlaşmazlıkları geri plana itme çabası, tarihi gerçekliklerle tam olarak uyuşmasa da ortak düşman üzerinden ulusal birlik sağlama amacına hizmet ediyor görülmektedir.

Ruanda yönetimi, ülkedeki etnik ayrışmaları ortadan kaldırmak için ortak bir Ruandalı kimliği oluşturmaya çalıştığı gibi, aynı zamanda Hutular ve Tutsileri ortak bir ideal etrafında birleştirmeye yönelik politikalar ortaya koymuştur (Buckley-Zistel, 2009, s. 33). Ülkedeki birlik ve kimliksel bütünlüğün sağlanması amacına paralel olarak, yoksullukla mücadele ve kalkınma gibi Hutu-Tutsi ya da Tva gruplarının her birinin ortak sorunları, soykırım sonrası hükümetin gündeminde olmuştur (Zorbas, 2004, s. 36).

5. Sonuç

Derin toplumsal bölünmelerin mevcut olduğu çatışma sonrası ülkelerde toplumsal uzlaşmanın, barış ve istikrarın nasıl sağlanabileceği sorusu uluslararası toplumun ve araştırmacıların önünde duran en zorlu konulardan birisi olmaya devam etmektedir. Pek çok çatışma sonrası ülkede silahlı şiddetin sona ermesi, birbiriyle çatışma yaşamış gruplar arasında toplumsal barış ve uzlaşma sağlanması anlamına gelmemektedir. Barış çalışmaları ve çatışma çözümü alanlarının disiplinler arası yapısı düşünüldüğünde, sosyal bilimlerin farklı disiplinlerinde geliştirilen kuramsal ve uygulamalı çalışmaların bu soruna çözüm üretmek için kullanıldığı görülmektedir. Bu çerçevede, bir çatışmanın gelebileceği en korkunç aşamaya işaret eden soykırımın yaşandığı Ruanda'da soykırım sonrası barış ve uzlaşma yolunda benimsenen hükümet politikaları incelenmiştir.

Soykırım sonrası Ruanda yönetiminin aralarında çok büyük bir gerilim olan, birbirleriyle savaşmış bulunan Hutu ve Tutsileri ortak bir kimlik etrafında bir araya getirmeye çalıştığı görülmektedir. Ruanda'da ortak kimlik inşası ve Ruanda'nın kalkınması ve istikrara kavuşması gibi ortak idealler için birlikte mücadele edilmesi amaçları eş zamanlı olarak hayata geçirilmiştir. Bir yandan etnik ayrışmaların yarattığı yıkıcı sonuçlar vurgulanarak ortak bir

Ruandalı kimliği oluşturulmaya çalışılırken, Ruandalı kimliği altında bir araya getirilen Hutular, Tutsiler (ve Tvaların) ortak ülkü olarak Ruanda'nın geleceğini birlikte inşa etmek için iş birliği içinde olması teşvik edilmektedir.

Ruanda hükümetinin soykırım sonrasında benimsediği ulusal birlik ve uzlaşma politikalarının pek çok farklı çatışma örneğine kıyasla Ruanda'da savaş sonrası dönemde toplumsal uzlaşma noktasında nispeten başarı sağladığı görülmektedir. Tutsi grubuna mensup Paul Kagame'nin liderliğinde Ruanda yönetiminin ülkedeki etnik ayrışmaları gidermek için ortak bir Ruandalı kimliği inşa etmeye yönelmesi, bu hedef doğrultusunda tüm Ruandalıları ilgilendiren ortak çıkarlar ve ülkenin kalkınması ve gelişmesi gibi ortak amaçların vurgulanması Hutu-Tutsi geriliminin büyük ölçüde dindirilmesini sağlamıştır.

Ülkede etnik ayrışmaların baskıcı devlet politikalarıyla bastırılmasının gerçek bir toplumsal uzlaşma yaratmayacağı yönündeki endişeler ve etnik ayrışmaların tek kaynağı olarak sömrgeci güçlerin gösterildiği ve Tutsileri tamamen mağdur, Hutuları ise suçlu olarak ilan eden seçici bir resmi tarih anlayışının doğurabileceği sorunlar pek çok yazar tarafından vurgulanmıştır. Oluşturulmaya çalışılan kapsayıcı ulusal kimlik ve tarihsel anlatı, aşağıdan yukarı biçimde gerçekleşen toplumsal bir katılımı değil, tepeden inmeci şekilde inşa edilmiş ve Ruanda'nın farklı etnik grupları tarafından benimsenmesi beklenmiştir. Bu nedenle, soykırım sonrası Ruanda'da yürütülen ulusal kimlik inşası sürecine yönelik eleştirilerin odak noktasında, yeni ulusal kimliğin ve tarih anlatısının farklı toplumsal talepleri ve kaygıları dikkate almadan, dayatmacı bir biçimde inşa edilmesi yer almaktadır. Sonuç olarak, bu eleştiriler dikkate alındığında ülkede sorunsuz ve tüm toplumsal tabana yayılmış bir uzlaşma sürecinin var olduğunu söylemek mümkün olmasa da soykırımın üzerinden çok uzun yıllar geçmemesine rağmen Ruanda'nın kimliksel gerilimlerle anılan bir ülke olmaktan çıkması, önemli bir kazanım olarak görülmelidir.

Soykırım sonrası Ruanda hükümeti tarafından tepeden inme (top-down) şekilde uygulanan bir hükümet politikası olmasının etkisiyle de olsa, etnik gruplar arasındaki ayrışma ve husumetlerin azaltılmasında benimsenen resmi tarih anlatısının ve ortak kimlik inşasının nispeten başarılı sonuçlar doğurduğu söylenebilir. 100 gün içinde 1 milyona yakın insanın katledildiği soykırım sonrası bir ülkede, tüm bunların üzerinden 30 yıl geçtikten sonra kalıcı barış ve toplumsal uzlaşmanın tam olarak sağlanmasını beklemek gerçekçi olmayacaktır. Dolayısıyla ülkede ortak kimlik inşası, kalıcı barış ve uzlaşma yolunda ortaya konulan

politikaların sonuçlarını değerlendirmek için henüz erkendir. Ancak gidişat bu şekilde devam ettiği sürece, toplumsal uzlaşma, barış ve istikrar yolunda önemli kazanımlar elde edileceği tahmin edilebilir. Bosna-Hersek, Kosova, Sudan ve benzeri diğer çatışma sonrası ülke örneklerine bakıldığında, Ruanda'nın barış, istikrar ve toplumsal uzlaşma noktasında nispeten daha iyi durumda olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Ruanda örneği, ortak değerler ve kurumlar etrafında ve çözülmesi gereken ortak sorunlar karşısında farklı grupları kapsayan ulusal kimliğin altında bir araya gelinmesiyle etnik/dini kimliksel gerilimlerin azaltılabileceğini göstermektedir.

Ruanda örneği, çatışma sonrası toplumlarda barış inşası ve toplumsal uzlaşma süreçlerinde çatışan grupları ortak çıkarlar ve ortak sorunlar etrafında bir araya getirmenin önemini ortaya koymaktadır. Elbette bunun kolay olmayacağı açıktır. Birbiriyle çatışma yaşamış grupların savaş sonrası dönemde kendi kendilerine iş birliğine yönelmesini beklemek gerçekçi değildir. Çatışma sonrası ülkelerin neredeyse tümünde görülen sosyo-ekonomik sorunlar, altyapı ve kalkınma ihtiyacı, yolsuzluk ve kötü yönetim gibi siyasi sorunlar, ancak tüm grupların iş birliği içinde hareket etmesiyle çözülebilecek ortak sorunlar mahiyetindedir. Ancak çoğu zaman bu ortak sorunlar kimliksel gerilimlerin gölgesinde kalmakta, kimliksel ayrışmalar siyasetin gündemini işgal ettiğinden ortak sorunlara yönelik birlikte hareket etme eğilimi ortaya çıkmamaktadır. Bu noktada Ruanda örneğindeki benzer şekilde toplumsal birlik ve uzlaşma için güçlü bir siyasi iradenin varlığı gereklidir. İç siyasette bu tür bir iradenin ortaya çıkmadığı, siyasi elitlerin iş birliğine isteksiz olduğu durumlarda uluslararası topluma düşen görev, bu siyasi aktörleri iş birliğine teşvik etmek olmalıdır. İç siyasi aktörlerin bu yönde çaba göstermediği bir durumda barış ve uzlaşmanın dışarıdan dayatılan bir şey olarak uluslararası toplumun müdahalesiyle tesis edilmesi pek mümkün olmamaktadır. Bosna-Hersek, Kosova, Afganistan ve daha pek çok çatışma sonrası örnekte dış müdahalenin kalıcı barış ve uzlaşma getiremediği görülmüştür. Ancak uluslararası toplumun kolaylaştırıcı rolü oynadığı, iç siyasi aktörlerin de bu yönde irade ortaya koymaya başladığı bir durumda kamuoyunun dikkati etnik/dini vb. gerilimlerden uzaklaştırılıp ancak iş birliği halinde üstesinden gelinebilecek ortak sorunlara yöneltildiğinde, barış ve uzlaşma yolunda etkili adımlar atılabilecektir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırma ve yayın etiğine uygun hareket edilmiştir.

Destek Beyanı

Araştırma herhangi bir kurum veya kuruluş tarafından desteklenmemiştir.

Çıkar Çatışması

Herhangi bir çıkar çatışması yoktur.

Kaynaklar

- Arthur, C. (2019). *Political Symbols and National Identity in Timor-Leste*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Arthur, C. (2022). Post-Conflict Nation-Building. O. P. Richmond ve G. Visoka (Ed.), *The Palgrave Encyclopedia of Peace and Conflict Studies* içinde (ss. 1181-1196). Cham: Springer.
- Barakat, S. ve Zyck, S. A. (2009). The Evolution of Post-Conflict Recovery. *Third World Quarterly*, 30(6), 1069-1086.
- Bertelsmann Stiftung. (2024). *BTI 2024 Country Report—Rwanda*. Gütersloh: Bertelsmann Stiftung. https://bti-project.org/content/en/downloads/reports/country_report_2024_RWA.pdf adresinden erişildi.
- Blackie, L. ve Hitchcott, N. (2018). ‘I am Rwandan’: Unity and Reconciliation in Post-Genocide Rwanda. *Genocide Studies and Prevention*, 12(1), 24-37. doi:10.5038/1911-9933.12.1.1480
- Buckley-Zistel, S. (2009). Nation, narration, unification? The politics of history teaching after the Rwandan genocide. *Journal of Genocide Research*, 11(1), 31-53. doi:10.1080/14623520802703608
- Calhoun, C. (2007). *Nations Matter: Culture, History and the Cosmopolitan Dream*. London: Routledge.
- Call, C. ve Wyeth, V. (Ed.). (2008). *Building States to Build Peace*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Constitution of BiH. (1995). 12 Kasım 2025 tarihinde <http://licodu.cois.it/?p=919&lang=en> adresinden erişildi.
- Çoban Öztürk, E. (2014). Ruanda’da Trajedi, Adalet ve Uzlaşma. C. Çakmak, F. G. Çolak ve G. Güneysu (Ed.), *20.Yüzyılda Soykırım ve Etnik Temizlik* içinde (ss. 13-63). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çoban Öztürk, E. (2022). Ruanda da Soykırım Siyaseti, Uzlaşma ve Uzlaşma Yaklaşımları. *Alternatif Politika*, 14(2), 332-358. doi:10.53376/ap.2022.12
- Des Forges, A. (1999). *Leave None to Tell the Story: Genocide in Rwanda*. New York: Human Rights Watch.
- Düzler, G. (2020). Ruanda Soykırımının Ekonomi Politikası. İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Elgenius, G. (2011). *Symbols of Nations and Nationalism: Celebrating Nationhood*. London: Palgrave Macmillan.

- Encyclopaedia Britannica. (2024, 7 Eylül). Juvénal Habyarimana. Encyclopedia Britannica. 11 Mart 2025 tarihinde <https://www.britannica.com/biography/Juvenal-Habyarimana> adresinden erişildi.
- Gellner, E. (2006). *Nations and Nationalism*. Oxford: Blackwell Publications.
- Guibernau, M. (2007). *The Identity of Nations*. Cambridge: Polity Press.
- Güzelipek, Y. A. (2015). Uluslararası Toplum ve Ruanda'da Normalleşme Çabaları. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 189-206.
- Hobsbawm, E. (2013). Introduction: Inventing Traditions. E. Hobsbawm ve T. Ranger (Ed.), *The Invention of Tradition* içinde (ss.1-14). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ingelaere, B. (2016). *Inside Rwanda's Gacaca Courts: Seeking Justice after Genocide*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Jessee, E. (2017). *Negotiating Genocide in Rwanda: The Politics of History*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Jones, B. D. (2001). *Peacemaking in Rwanda: The Dynamics of Failure*. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Kostić, R. (2008). Nationbuilding as an Instrument of Peace? Exploring Local Attitudes towards International Nationbuilding and Reconciliation in Bosnia and Herzegovina. *Civil Wars*, 10(4), 384-412. doi:10.1080/13698240802354482
- Kurtenbach, S. ve Ansorg, N. (2022). Security Sector Reform After Armed Conflict. O. P. Richmond ve G. Visoka (Ed.), *The Palgrave Encyclopedia of Peace and Conflict Studies* içinde (ss. 1362-1370). Cham: Palgrave Macmillan.
- Lederach, J. P. (1995). *Preparing For Peace: Conflict Transformation Across Cultures*. Syracuse, NY: Syracuse University Press.
- Lemarchand, R. (1995). Rwanda: The Rationality of Genocide. *Issue: A Journal of Opinion*, 23(2), 8-11. doi:10.2307/1166499
- Lemay- Hébert, N. (2020). State-Building, State Fragility, and Interventions. F. O. Hampson, A. Özerdem ve J. Kent (Ed.), *Routledge Handbook of Peace, Security and Development* içinde (ss. 56-66). Routledge.
- Mayor, F. (1995). How psychology can contribute to a culture of peace. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 1(1), 3-9. doi:10.1207/s15327949pac0101_2
- Mgbako, C. A. (2005). Ingando Solidarity Camps: Reconciliation and Political Indoctrination in Post-Genocide Rwanda. *Harvard Human Rights Journal*, 18, 201-224.
- Nathan, L. (2020). The Real Deal? The Post-Conflict Constitution as a Peace Agreement. *Third World Quarterly*, 41(9), 1556-1574. doi:10.1080/01436597.2020.1771177
- Newbury, C. (1998). Ethnicity and the Politics of History in Rwanda. *Africa Today*, 45(1), 7-24. <https://www.jstor.org/stable/4187200> adresinden erişildi.
- Nkaka, R. (2024, 7 Nisan). How building "Rwandan-ness" helped the country recover from the 1994 genocide. *The National*. 23 Şubat 2025 tarihinde <https://www.thenationalnews.com/opinion/comment/2024/04/07/rwanda-genocide-reconciliation-conflict-peacebuilding/> adresinden erişildi.

- Özdemir, O. (2023). Adil Yargılamanın Uluslararası Biçimsel Standartlarının Gacaca Yargısı Analizi İçin Yeterliliği Sorunu. *İnsan Hakları Yıllığı*, 40, 1-54.
- Özkırımlı, U. (2013). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Purdeková, A. (2015). *Making Ubumwe: Power, State and Camps in Rwanda's Unity-Building Project*. New York: Berghahn Books.
- Purdeková, A. (2020). Itinerant nationalisms and fracturing narratives: Incorporating regional dimensions of memory into peacebuilding. *Memory Studies*, 13(6), 1183-1199. doi:10.1177/1750698018800749
- República Democrática de Timor-Leste (RDTL). (2007). *Constituição República Democrática de Timor-Leste/Konstituisaun Repúblika Demokrátika Timór-Leste Nian*. Dili: Direcção Nacional dos Direitos de Cidadania.
- Rowanda, P. ve Buckley-Zistel, S. (2017). *Changing Patterns of Acceptance. International Criminal Justice after the Rwandan Genocide*. Nuremberg: International Nuremberg Principles Academy.
- Said, E.W. (2000). Invention, Memory, and Place. *Critical Inquiry*, 26(2), 175-192.
- Schabas, W. A. (2005). Genocide Trials and Gacaca Courts. *Journal of International Criminal Justice*, 3(4), 879-895. doi:10.1093/jicj/mqi062
- Smith, A. (1991). *National Identity*. Reno: University Nevada Press.
- S/RES/955. (1994, 8 Kasım). UN Security Council. <https://digitallibrary.un.org/record/198038?v=pdf> adresinden erişildi.
- Stover, E. ve Weinstein, H. M. (Ed.). (2004). *My Neighbor, My Enemy: Justice and Community in the Aftermath of Mass Atrocity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Thomson, S. (2011). Reeducation for Reconciliation: Participant Observations on Ingando. S. Straus ve L. Waldorf (Ed.), *Remaking Rwanda: State Building and Human Rights after Mass Violence* içinde (ss. 311-339). Madison: University of Wisconsin Press.
- Thomson, S. (2013). *Whispering Truth to Power: Everyday Resistance to Reconciliation in Postgenocide Rwanda*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Tiemessen, A. E. (2004). After Arusha: Gacaca Justice in Post-Genocide Rwanda. *African Studies Quarterly*, 8(1), 57-76.
- Tully, L. D. (2003). Human Rights Compliance and the Gacaca Jurisdictions in Rwanda. *Boston College International and Comparative Law Review*, 26(2), 385-414.
- United Nations Development Programme. (2022). Closure of Gacaca. UNDP. 7 Mart 2025 tarihinde <https://www.undp.org/rwanda/news/closure-gacaca> adresinden erişildi.
- United Nations International Residual Mechanism for Criminal Tribunals. (t.y.). The ICTR in Brief. 25 Şubat 2025 tarihinde <https://unictr.irmct.org/en/tribunal> adresinden erişildi.
- Wallis, J. (2014). *Constitution Making During State Building*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zorbas, E. (2004). Reconciliation in Post-Genocide Rwanda. *African Journal of Legal Studies*, 1(1), 29-52. doi:10.1163/221097312X13397499735904

Extended Summary

In the post-Cold War era, the world witnessed an increase in the number of internal conflicts, many of which were rooted in identity-based divisions and culminated in civil wars, ethnic cleansing, and genocide. One of the most tragic examples was the Rwandan genocide of 1994, in which around one million people—mostly Tutsis—were killed within just one hundred days. The genocide left deep social and psychological wounds, with hundreds of thousands of women subjected to sexual violence and communities devastated across the country. In the years that followed, the central challenge facing Rwanda was not only rebuilding physical infrastructure and governance but also reconstructing a sense of shared identity and national unity among deeply divided groups. This study examines Rwanda's post-genocide policies as an example of post-conflict nation-building, focusing on how identity reconstruction and inclusive state policies have contributed to reconciliation and stability.

The study is grounded in the concept of post-conflict nation-building, which refers to the deliberate construction or reconstruction of a shared sense of belonging among citizens following violent conflict. In deeply divided societies, nation-building is a vital component of peacebuilding, as it seeks to transcend ethnic, religious, or political cleavages that previously fueled violence. This research situates post-conflict nation-building within the broader framework of peace and conflict studies. Peacebuilding requires not only political and economic reconstruction but also the creation of shared meanings and collective narratives that transcend group boundaries. In this sense, post-conflict nation-building functions as a social mechanism for transforming former enemies into members of a shared community. Post-conflict nation-building thus involves redefining citizenship, reshaping collective memory, and reforming institutions to reflect inclusivity and equality.

Through secondary data, the study employs a qualitative descriptive approach to analyse Rwanda's post-genocide reconstruction process. Books, scholarly articles, official reports and media sources were used to trace the policies designed and implemented by the Rwandan government after 1994 to promote reconciliation and the development of a shared identity.

Following the genocide, the Rwandan Patriotic Front (RPF), led by Paul Kagame, came to power and initiated a comprehensive process of social and institutional transformation. At the heart of this transformation was the creation of a new, inclusive identity—the Rwandan identity (Ubumwe)—that transcended the traditional Hutu–Tutsi–Twa divisions. The post-genocide government rejected primordialist explanations that treated these identities as ancient and immutable, instead adopting an instrumentalist approach that located the roots of ethnic hatred in colonial manipulation. The official narrative portrayed ethnic conflict as a legacy of divide-and-rule policies implemented by German and Belgian colonial administrations, which institutionalized ethnic hierarchies by embedding ethnic labels into identity cards and linking social status to ethnicity. This narrative shift served both symbolic and political functions. By framing colonialism as the main source of division, the Rwandan government sought to promote a sense of shared victimhood and to direct attention away from internal blame. Policies of unity and reconciliation were implemented through multiple mechanisms. The National Unity and Reconciliation Commission (NURC), established in 1999, became a key institution for fostering national cohesion. In parallel, legal and constitutional reforms laid the groundwork for inclusive citizenship. The 2003 Constitution declared all citizens equal before the law, prohibited ethnic discrimination, and removed ethnic references from official documents such as identity cards. The military and civil service were restructured to reflect the new ethos of national unity. These measures aimed to prevent the re-politicization of ethnicity and to build trust in the post-genocide state.

The government also emphasized education and ideological reorientation as part of national reconstruction. The Ingando civic education camps, organized for students, ex-combatants, and local leaders, aimed to promote patriotism and social unity. Although officially presented as peace education programs, critics argue that these initiatives sometimes functioned as mechanisms of political indoctrination, reinforcing a state-centered narrative that limited public debate and alternative memories. Similarly, Rwanda's official history curriculum and commemoration practices have been criticized for promoting a selective version of history that emphasizes Tutsi victimhood while marginalizing the suffering of moderate Hutus or civilians killed by RPF forces.

Despite the criticisms, Rwanda's policies have achieved relative success in reducing ethnic polarization and sustaining stability. The prohibition of ethnic labels, the promotion of common national symbols, and the alignment of national reconstruction with collective development goals have collectively contributed to a transformation of social relations. Over three decades after the genocide, Rwanda has maintained peace and political order, with no recurrence of ethnic violence. Rwanda's case demonstrates that even state-driven identity reconstruction can play a stabilizing role in deeply divided societies.

Rwanda's post-genocide experience reveals that sustainable peace in divided societies depends on more than the end of violence—it requires the reconstruction of collective identity and memory. The government's approach of creating a unified Rwandan identity, abolishing ethnic divisions, and promoting reconciliation through education, justice, and institutional reform has significantly contributed to stability. While the process has been criticized for its authoritarian tendencies and selective memory, the relative peace Rwanda enjoys today indicates that these policies have been effective in preventing renewed conflict.